

Josef Horovitz, İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu

cev. Ramazan Özmen-Ramazan Altınay,
Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019. 224 sayfa + Ekler.
ISBN: 9789758190553

SAFFET KURT*

Hız. Muhammed'in hayatını konu edinen kaynakların güvenilirliği hakkındaki sorgulama XIX. yüzyılda başladı. William Muir (1819-1905), I. Goldziher (1850-1921), Henri Lammens (1862-1937) ve Joseph Schacht (1902-1969) bu tartışmanın fitilini ateşledi. Bu araştırmacılar genelde hadisin, özelde ise Hız. Muhammed'in biyografisini konu edinen malzemelerin III. (IX.) asırda ortaya çıkan siyasî çekişmelerde bir koz olarak üretildiğini ve gerçeklik payının olmadığını iddia ediyorlardı.¹ Yahudi asıllı Macar müsteşrik Josef Horovitz'in (1874-1931) birçok dile çevrilen doçentlik tezi ise Hız. Muhammed'in hayatına dair, birkaç sayfa de olsa, eser telif eden şahısların biyografi ve ilmî kariyerini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı, Horovitz'in belirttiği üzere, Hız. Muhammed'in hayatına dair kaleme alınan ilk yazılı materyallerin tâbiin neslinden itibaren var olduğunu ortaya koymaktır (s. 74).

Eser, Horovitz tarafından Almanca kaleme alınmıştır. Sonrasında M. Pickthall (1875-1936) tarafından *The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors* adıyla İngilizceye tercüme edilmiş ve bu tercüme Haydarâbâd'da *Islamic Culture* dergisinin 1927-1928 yıllarındaki sayılarında parça parça dört makale halinde yayımlanmıştır. Sonrasında asıl nüsha kaybolmuştur. Nitekim 1949 yılında eseri Arapçaya tercüme eden Hüseyin Nassar, Almanca asıl nüshayı değil, İngilizce tercümeyle dikkate alarak *el-Megâzi'l-ûlâ ve müellifühâ* başlığı ile çeviri yapmıştır. Nassar, eserde incelenen müelliflerin metot ve üslubunun anlaşılması için ilgili kaynaklardan seçerek oluşturduğu rivayet derlemesini "Ekler" başlığı ile tercümesi-

* Arş. Gör., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Research Assistant, İstanbul 29 Mayıs University, Faculty of Theology. ORCID: 0009-0001-4280-6550, kurts@29mayis.edu.tr.

DOI: 10.26570/isad.1325191 • Gelis/Received 11.01.2023 • Kabul/Accepted 05.05.2023

Atıf/Citation Kurt, Saffet, "Josef Horovitz, İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 50 (2023): 180-184.

1 Bk. Muir, *The Life of Mahomet*; Goldziher, *Muhammedanische Studien*; Lammens, "Qoran et tradition: Comment fut composé la vie de Mahomet", *Recherches de science religieuse*, s. 27-51; Schacht, "A Revaluation of Islamic Traditions", s. 143-154.

nin sonuna ilave etmiştir. Ramazan Özmen ve Ramazan Altınay ise 2002 yılında hem İngilizce hem de Arapça nüshayı referans alarak eseri *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu: İlk Siyer/Meğâzî Eserleri ve Müellifleri* adıyla Türkçe'ye kazandırmışlardır. Ancak eser, aynı yıl Amerikalı yazar Lawrence I. Conrad tarafından dipnot ve bibliyografyada kimi güncellemeler yapılarak tekrar basılmıştır. Bu gelişme, Türk mütercimlerini çalışmayı bir defa daha incelemeye sevketmiş ve nihayetinde elimizdeki eser, son çalışma da dikkate alınarak baştan sona revize edilmiştir.

Kitap, editör Mehmet Azimli'nin kısa bir yazısı, ilk ikisi Türk mütercimlere, üçüncüsü Arap mütercime ait olmak üzere üç önsöz, bir takdim ve Conrad'a ait bir tanıtım yazısıyla başlamaktadır. Önsözlerde eserin kısa tarihine; övgüye veya yergiye konu olacak yönlerine değinilmiştir (s. 9-28). Tanıtımda ise Horovitz öncesi Avrupa'da yapılan İslam araştırmalarının dönüm noktaları, Horovitz'in akademik hayatı ve çalışmayı yayımlarken Conrad'ın deneyimleri anlatılmıştır (s. 29-70). Girişte Horovitz, hadis, siyer ve tefsir ilimlerinin kullandıkları dokümantasyonun ortak olduğuna ve bunları farklı ilmî usullerle işlediklerine değinip bu noktada, asıl tezini, yani söz konusu materyalin tâbiin neslinden itibaren tedvin edildiğini dile getirmiştir (s. 73-74).

Horovitz çalışmasında siyer sahasında eser telif etmiş olan on üç müellifi çeşitli karakteristik özellikleriyle birlikte dört başlık altında inceler. İlk başlık "Tâbiin Neslinden Olan Megazi Otoriteleri", ikincisi "Erken Dönem Medineli Siyer Müellifleri", üçüncüsü "Zührî'nin Öğrencileri", dördüncüsü ise "Abbâsilerin İlk Döneminde Megazi" adını taşımaktadır. Horovitz, bu başlıkları neye göre isimlendirdiğini ifade etmemektedir. İlk başlığın adı "Tâbiin Neslinden Olan Megazi Otoriteleri" iken tâbiin neslinden olmalarına rağmen Abdullah b. Ebû Bekir (ö. 130/747-48), Âsım b. Ömer (ö. 120/738) ve İbn Şihâb ez-Zührî'ye (ö. 124/742) niçin "Erken Dönem Medineli Siyer Müellifleri" adını taşıyan ikinci başlıkta yer verdiğine dair bir açıklamada bulunmamaktadır. Ayrıca söz konusu müellifleri neye sıraladığı müphemdir. Mesela ilk başlıkta sırayla Ebân b. Osman (ö. 105/723), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Şürahbîl b. Sa'd (ö. 123/731) ve Vehb b. Münebbih'in (ö. 114/732) biyografi ve çalışmalarını müelliflerin vefat tarihini göz önünde bulundurmadan düzensiz vaziyette ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Horovitz, her ne kadar ikinci bölümde yer alan müelliflerin "Medine ekolüne" mensup olduğunu belirtse de J. Welhausen (1844-1918) tarafından geliştirilen İslam tarihi yazıcılığının Medine-Küfe ekolü şeklinde ikiye ayrıldığı teorisine, alternatif bir dönemlendirme sunmaktadır (s. 121).

Horovitz, söz konusu başlıklarda yer verdiği müelliflerin sadece ilmî yönlerini değil, sosyal statülerini, mesleklerini, siyasî pozisyonlarını, kendilerine has muhtelif özelliklerini ve çeşitli ilgi alanlarını dile getirmiştir. Son-

rasında müelliflerin hocalarını, eserlerinin içeriğine dair düşüncelerini ve kitaplarının hangi râviler vesilesiyle aktarıldığını ifade etmiştir. Ayrıca müelliflerin yakın akrabalarına dair anekdotlar aktarmıştır. Mesela Vâkıdî'nin annesinin Medine'de ilk defa Arapça kaside yazan Sâib Hâsir'in torunlarından olduğunu dile getirmiştir (s. 193; diğer örnekleri için bk. 91, 92, 95, 105, 108, 110, 119). İncelediği âlimlerin doğum-ölüm tarihlerine ve olayların kronolojisine önem veren Horovitz, çeşitli olayları mukayese ederek tarihlendirmede bulunmuştur. Mesela Cemel Savaşı'na (36/646) katılmış olmasından dolayı Ebân b. Osman (ö. 105/723) 20 (640) yılından daha geç doğmamış olacağını (s. 78-79), ağabeyi Abdullah b. Zübeyr'in (ö. 73/692) 64'te (684) Mısır'a atadığı valinin bir yıl sonra Urve b. Zübeyr'i (ö. 94/713) şehri terketmeye zorlamasından dolayı Urve'nin 58-65 (678-685) yılları arasında Mısır'da ikamet ettiğini ifade etmiştir (s. 93). Ayrıca bazı noktalarda oryantalist paradigmaya muhalif iddialar dile getirmiştir. Söz gelimi Urve b. Zübeyr'in isnat kullanırken mütesahil davranmadığını (s. 103, 104), Âsım b. Ömer'in (ö. 120/738) Peygamber hakkındaki bilgileri Emevîler lehine çarpıtmadığını (s. 131), Halife Abdülmelik'in o vakitlerde yaşının henüz yirmi üç olması hasebiyle İbn Şihâb ez-Zühri'den (ö. 120/738) "üç mescit" hadisini uydurmasını isteyemeyeceğini (s. 136-137), eserinde Mısır'da ve Medine'de derlediği hadislerle yer vermesi ve İbrâhim b. Sa'd (ö. 183/799) adında Medineli bir râvisinin olması sebebiyle İbn İshak'ın (ö. 151/768) *Kitâbü'l-Megâzi'sini* Abbâsî halifesinin emriyle yazmadığını iddia etmiştir (s. 170-171).

Diğer yandan Horovitz'in birtakım zayıf çıkarımlarının olduğu söylenebilir. Nitekim yeğeni Abdülmelik'in *Kitâbü'l-Megâzi'sinin* olduğundan hareketle Abdullah b. Ebû Bekir b. Hazm'ın da eser sahibi olabileceğini iddia etmiş (s. 124), Abdullah'ın eşi Fâtıma'nın İbn İshak'a hadis rivayet etmesinden yola çıkarak dönemin kadın-erkek ilişkilerini tahlil etmiş (s. 125), Vehb b. Münebbih ile Abdullah b. Ebû Bekir çağdaş olmasına rağmen Vehb b. Münebbih'in isnat kullanmadığı üzerinde dururken (s. 119) dönemin ilim anlayışında isnat henüz yaygınlaşmadığı için Abdullah b. Ebû Bekir'in isnat kullanmadığını dile getirmiştir (s. 125). Bir yandan Vâkıdî'nin taraf-sız bir tarihçi olduğunu vurgularken diğer yandan Vâkıdî'nin Abbâsî sarayı ile olan münasebeti sebebiyle Abbas'ı Bedir esirlerinden ve erzak yardımında bulunanların listesinden çıkardığını iddia etmiştir (s. 217). Ayrıca bir yerde Amre'yi Abdullah b. Ebû Bekir'in büyük teyzesi olarak tanıtmış (s. 125), ancak bir başka yerde Amre'nin Abdullah b. Ebû Bekir'in eşi olduğunu ifade etmiştir (s.168). Vâkıdî (ö. 207/823) *Kitâbü'l-megâzi'sinde* İbn İshak'tan oldukça istifade ettiğini, bunun açığa çıkmaması için "Onlardan başkaları da bana rivayet etti" ifadesini formüle ettiğini ve *Kitâbü'l-Megâzi'de* yer alan bu ifadelerin tamamının İbn İshak'a râci olduğunu iddia etmiştir (s. 212-13). Kimi iddialarını ise ispatlamadan ortaya koymuştur.

Mesela İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) ilim meclisine katılanlar arasında Abdullah b. Zübeyr'i zikretmesini vehimden saymış, fakat bunu niçin vehim olarak kabul ettiğini dile getirmemiştir (s. 92). Ayrıca Horovitz, eserine siyer sahasında kitabı olan müellifleri almayı amaçlamış olmasına rağmen Âsım b. Ömer'in müellif olup-olmadığını açıkça belirtmemiş, râvi ve hikâye anlatıcısı (kussâs) vasıflarının üzerinde durmuştur (s. 131-32).

Eserde Horovitz'in daha önce yaptığı çalışmalarının ve akademik ilgi alanlarının izlerinin görüldüğünü ifade edebiliriz. O, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*'i, Taberî'nin (ö. 230/845) *Târih*'i ve Belâzürî'nin (ö. 230/845) *Ensâbü'l-efrâf*ında olduğu üzere birçok Arapça eserin yayımlanma projesinde yer almış ve bu çalışmasında erken dönem İslam tarihinin söz konusu birincil kaynaklarına pek çok atıfta bulunmuştur. Ancak Muhammed b. İshak'a (ö. 151/768) değindiği kısmı ikincil kaynak değerinde olan J. Fück'ün (1894-1974) *Muhammad ibn Ishâq* adlı monografisi çerçevesinde ele almıştır (s. 166). Arap şiirine akademik bir ilgi duyan Horovitz, âlimlerin şiir ile olan ilişkilerine değinmekten de geri durmamıştır (s. 83-85, 105, 106, 127-129, 132, 153, 157, 183).

Metin üslubu ve kurgu inşasında kimi müelliflerin karakteristik özellikleri ve özel hayatlarından çok fazla bahsedilmiş, mesela Vâkıdî'nin maddi sıkıntılar yaşadığında Abbâsî sarayından nasıl istifade ettiğine dair, okuru kitabın asıl konusundan uzaklaştıracak vaziyette, on bir sayfa rivayete yer verilmiştir (s. 193-206, diğerleri için bk. s. 79, 87, 92, 95-96, 127-129). Bazı paragraflarda tekrara düşülmüş, bağlamdan kopuk cümleler dile getirilmiştir. Mesela Urve b. Zübeyr'in ilmî kariyerine değinilip 94 (712-13) yılında Mücâh'taki arazisinde vefat ettiği dile getirilmiş (s. 97-98), devamındaki paragrafta tekrardan Urve'nin Medine'nin yedi fakihinden biri olduğu vurgusu yapılmış, teyzesi Âişe'den (ö. 58/678) ne tür bilgi aldığı ve talebelerinin kim olduğu üzerinde durulmuştur (s. 98-99; diğerleri için bk. s. 105, 111, 141). Türk mütercimlerin üslubu açısından bakıldığında, ekseriyetle akıcı bir dil kullanıldığını, ancak az da olsa anlaşılması güç cümlelerin bulunduğunu ifade edebiliriz (s. 103).

Son olarak Horovitz'in söz konusu eleştirilerin tamamından sorumlu olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü elimizdeki eser çeviri/lerin çevirisi mesabesinde. Eserin hem daktilo nüshası kaybolmuş hem de Conrad'ın belirttiği üzere ilk mütercim Pickthall birçok yerde Horovitz'i yanlış anlamış ve kastının dışına çıkmıştır (s. 64-65). Bütün bu eksikleriyle birlikte Horovitz, tezinin başında dile getirdiği iddiasını ispat edebilmiş ve megazi literatürünün tâbiin neslinden itibaren yazılı doküman haline getirildiğini ortaya koyabilmiştir. Böylece yapılacak olan yeni çalışmalara kapı aralayarak İslam tarihi literatürüne önemli bir katkı sunmuştur.

Bibliyografya

Goldziher, I., *Muhammedanische Studien*, I-II, Halle: Max Niemeyer, 1889-90.

Lammens, H., "Qoran et tradition: Comment fut compos  la vie de Mahomet", *Recherches de science religieuse*, 1 (1910): 27-51.

Muir, Sir William, *The Life of Mahomet and History of Islam to the Era of the Egira*, I-IV, London: Smith, Elder and Co., 1858-1861.

Schacht, J., "A Revaluation of Islamic Traditions", *Journal of the Royal Asiatic Society*, (1949): 143-54.